

IEVA DEVIATNIKOVAITĖ

Mykolo Romerio universitetas, Lietuva
Mykolas Romeris University, Lithuania

KLAIPĖDOS KRAŠTO STATUTO AIŠKINIMO BYLA M. RÖMERIO DIENORAŠČIUOSE. I DALIS: BYLOS KILMĖ IR RENGIMASIS TEISMUI

The Case of Interpretation of the Statute of the Memel Territory
in the Diaries of M. Römeris. I Part: Origin of the Case
and Preparation for the Court

*Klaipėdos klausimas yra Lietuvos politikos – tiek tarptautinės, tiek vidaus – šerdis.
(M. Römeris, t. 35, 1935-10-22, l. 444)*

SUMMARY

In his diaries M. Römeris often wrote on constitutional, administrative, civil, criminal, and international law issues. He also wrote a lot about the role of a judge and a lawyer. However, volume 34 of his diaries is characterized by the fact that many pages are devoted to the case of the interpretation of the Statute of the Memel Territory at the Permanent Court of International Justice. This is not at all surprising, because the lawyer participated directly in the trial of this case – he played the role of a national judge (judge *ad hoc*). When describing the trial, the author discussed the issues of both international and constitutional law, the process of hearing cases at the Permanent Court of International Justice, the role of the judge *ad hoc*, the relationship with the permanent judges, discussed the personalities of the judges, the peculiarities of the discussions that took place between the judges, the psychological reasons when the judges decided on one or another, experiences related to the struggle for the Memel Territory. This study consists of a cycle of four articles: „The Origin of the Case and Preparation for the Court“; „In the Permanent Court of International Justice“; „In the Permanent Court of International Justice: Judgment“; „Court, Judges, after Returning to Lithuania“. The entire series of articles is entitled „The Case of the Interpretation of the Statute of the Memel Territory in the Diaries of M. Römeris“.

RAKTAŽODŽIAI: M. Römeris, Klaipėdos kraštas, Statutas, Tarptautinis Teisingumo Teismas.

KEY WORDS: M. Römeris, Klaipėda Region, Statute, Court of International Justice.

SANTRAUKA

M. Römeris dienoraščiuose neretai rašydavo konstitucinės, administracinės, civilinės, baudžiamosios, tarptautinės teisės klausimais. Rašė jis nemažai ir apie teisėjo, advokato vaidmenį. Tačiau jo dienoraščių 34 tomas ypatingas tuo, kad čia daug lapų skirta Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo bylai Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme. Tai visai nestebina, nes šios bylos nagrinėjime teisininkas dalyvavo tiesiogiai – jis atliko nacionalinio teisėjo, arba teisėjo *ad hoc*, vaidmenį. Aprašydamas bylos nagrinėjimą, autorius gvildeno ir tarptautinės, ir konstitucinės teisės klausimus, ir Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo bylų nagrinėjimo procesą, teisėjo *ad hoc* vaidmenį, santykį su nuolatiniais Teismo teisėjais, aptarė teisėjų asmenybes, diskusijų, vykusių tarp teisėjų, ypatumus, psichologines priežastis teisėjams apsisprendžiant dėl kokio nors dalyko, išgyvenimus, susijusius su kova dėl Klaipėdos krašto. Šį tyrimą sudaro keturių straipsnių ciklas: „Bylos kilmė ir rengimasis Teismui“; „Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme“; „Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme: sprendimas“; „Grįžus į Lietuvą, Teismas, Teisėjai“. Visas straipsnių ciklas pavadintas „Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose“.

IVADAS

Mykolo Römerio dienoraščiuose visapusiškai atskleidžiamos Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo bylos Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme (toliau – Teisingumo Teismas arba Teismas) nagrinėjimo detalės. Šį tyrimą sudaro keturių straipsnių ciklas. Pirmame straipsnyje aptariama bylos kilmė bei Lietuvos delegacijos, sudarytos iš Lietuvos Vyriausybės atstovo V. Sidzikausko, jo padėjėjo J. Robinzono bei teisėjo *ad hoc* M. Römerio, rengimasis teisminiam procesui dar Lietuvoje. Antrame straipsnyje, pavadintame „Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme“, aprašomi ir analizuojami Teisingumo Teismo posėdžiai, Römerio priesaika Teismui, po kurios jis paskelbiamas teisėju *ad hoc*, eksepcija dėl penkto ir šešto skundo klausimų, preliminarus teisėjų pasikeitimas nuomonėmis dėl pirmo, antro ir trečio skundo klausimų. Trečiame straipsnyje, pavadintame „Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme: sprendimas“, toliau aptariamas bylos nagrinėjimas – individualios teisėjų notos, teisėjų diskusijos

dėl ketvirto, penkto ir šešto klausimų bei galutinio Teismo sprendimo priėmimas. Ketvirtame straipsnyje apžvelgiama susidariusi Römerio nuomonė apie teisėjų asmenybes, teisėjo *ad hoc* instituto teigiamus aspektus ir trūkumus bei kokiems veiksams Lietuvos politikus įkvėpė Lietuvos pergalė Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byloje. Paskutiniame ciklo straipsnyje aptartos ir Römerio galimybės tapti nuolatinium tarptautinio teismo teisėju bei kokių veiksmų dėl to imtasi nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu. Šiame žurnalo „Logos“ numeryje pristatomas pirmas ciklo straipsnis. Straipsnių ciklu siekiama atskleisti Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo bylos detales taip, kaip jas matė, pristatė ir aprašė Römeris savo dienoraščiuose, asmuo, tiesiogiai dalyvavęs šios bylos nagrinėjime. Tai svarbu norint suvokti ne tik Lietuvos konstitucinės, administracinės, tarptautinės teisės doktrinos, bet ir Lietuvos valstybingumo raidą.

Pirmame ciklo straipsnyje naudojama lietuvių kalba dar nepublikuotais

fragmentais iš Römerio dienoraščių. Pareišime, kad Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla Lietuvos teisės moksle domimasi – apie šią bylą rašė R. Satkauskas, G. Šapoka, A. Raišytė-Daukantienė ir kt., domėtasi ja ir tarpukario Lietuvoje – ne kartą rašė Römeris, T. Petkevičius, J. Robinzinas, R. Valsonokas. Šia tema

domisi ir istorikai, pavyzdžiui, P. Žostautaitė ir kt. Atliekant tyrimą naudotasi aprašomuoju, istoriniu, analitiniu, dokumentų analizės metodais. Pirmo ciklo straipsnio mokslinė bazė sudaryta iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių rankraščių skyriuose 138 fonde (Römerių giminės aktai) saugomos medžiagos.

KLAIPĖDOS KRAŠTO STATUTO AIŠKINIMO BYLOS KILMĖ

Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo bylos užuomazgas Römeris savo dienoraščiuose pradėjo minėti 1932 m. vasario 10 d., nuolatos kylančius konfliktus Klaipėdos krašte minėjo ir anksčiau, tačiau tą dieną dienoraščių autorius konfliktą siejo su O. Biotcherio atšaukimu iš Krašto direktorijos pirmininko pareigų (t. 34, 1932-02-10, l. 270). Ir iš tikrųjų 1932 m. vasario 6 d. Krašto gubernatorius A. Merkys atšaukė Direktorijos pirmininką iš pareigų nurodydamas priežastis. O priežastis buvo Direktorijos pirmininko ir dviejų Krašto Seimelio narių N. Baltramiejaus ir (?) Godos 1931 m. gruodžio 17–19 d. vizitas į Berlyną, kur buvo susitikta su Vokietijos Reicho vyriausybės atstovais ir vestos su jais derybas, apie tai nepranešus Lietuvos vyriausybei, kuri tik ir įgaliota vesti panašaus pobūdžio derybas: „<...> apilenkdamas teisėtus savo valstybės organus, kurie yra vieni įgalioti tokias derybas vesti“ (Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole 1932: 15). Gubernatorius tokį Krašto direktorijos pirmininko elgesį palaikė nesuderinamu su Lietuvos valstybės interesais, be to, keliančiu pavojų valstybės viešajai tvarkai (ten pat). Derybos buvo susiju-

sios su Vokietijos interesais. Tai buvo pažymėta ir Vokietijos generalinio konsulato Klaipėdoje išduotame N. Baltramiejui liudijime, kurio pagrindu šis galėjo keliauti į Berlyną neturėdamas tarnybinio paso ir tarnybinės vizos (ten pat, p. 6). Taigi vienas iš delegacijos narių vyko į Berlyną turėdamas tik kortelę per eiti sieną. Be to, Direktorijos pirmininkas kelionei naudojo Direktorijos lėšas, o tai bylojo, kad vizitas buvo oficialus (ten pat, p. 10). Tad gubernatorius A. Merkys atšaukė Krašto direktorijos pirmininką Biotcherį iš pareigų, kurio vadovaujamai Direktorijai 1932 m. sausio 25 d. Krašto Seimelis išreiškė pasitikėjimą (ten pat, p. 14). Römeris savo dienoraščiuose pažymėjo, kad gubernatorius Merkys susiekė su Klaipėdos krašto komendantu, kuris karo padėties pagrindu suėmė Biotcherį paties gubernatoriaus kabinete ir išvedė. Po kelių valandų Biotcherį paleido (t. 34, 1932-02-10, l. 270). Tą pačią dieną Krašto Seimelio narių dauguma parašė raštą gubernatoriui, primindami Krašto Statuto 17 straipsnyje įtvirtintą nuostata, kad Direktorijos pirmininkas eina savo pareigas tol, kol turi Krašto Seimelio pasitikėjimą. Šiuo raštu Seimelio dauguma siekė užprotestuoti guber-

natoriaus sprendimą atšaukti Biotcherį iš pareigų. Toliau pateiksime įvykius, lėmusius valstybių signatarių kreipimąsi į Nuolatinį Tarptautinio Teisingumo Teismą, chronologine tvarka:

- 1931 m. gruodžio 17 d. Klaipėdos krašto Direktorijos pirmininkas Biotcheris kartu su dviem Krašto Seimelio nariais išvyko į Berlyną. Vizito metu buvo susitikta su Reicho vyriausybės pareigūnais Užsienio reikalų ir Maitinimo ministerijose;
- Tą pačią dieną Vokietijos konsulas Klaipėdoje išdavė Baltramiejui liudijimą, kuriame nurodoma, kad šis važiuoja į Berlyną „derėtis su Vokietijos valdžios įstaigomis“ ir kad šios derybos „yra svarbaus vokiečiams intereso“ (Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole 1932: 6);
- Klaipėdos krašto gubernatorius 1931 m. gruodžio 27 d. pranešė Biotcheriui, kad jis nebesitiki Direktorijos pirmininku ir patarė jam atsistatydinti;
- 1932 m. sausio 16 d. prašė gubernatoriaus jį priimti ir paaiškinti;
- 1932 m. sausio 25 d. gubernatorius pateikė raštą Seimeliui. Biotcheris taip pat padarė pranešimą. Tą pačią dieną Seimelis penkiolika balsų prieš keturis pareiškė pasitikėjimą Biotcheriu;
- 1932 m. vasario 6 d. gubernatorius atšaukė savo 1931 m. sausio 8 d. įsakymą, kuriuo jis paskyrė Biotcherį Direktorijos pirmininku. Kiti du Direktorijos nariai taip pat buvo atleisti;
- 1932 m. vasario 6 d. Biotcheris buvo suimtas. Kelias valandas būdamas suimtas Direktorijos pirmininkas rašė sūnui laišką, kuriame prašė Seimelio partijų lyderius kreiptis į Vokietijos konsulatą Klaipėdoje su klausimu, kaip jam reaguoti į Krašto gubernatoriaus veiksmus – priešintis ar atsistatydinti;
- 1932 m. vasario 8 d. vokiečių Vyriausybė, vadovaudamasi Klaipėdos krašto Konvencijos 17 straipsnio 1 dalimi, iškėlė klausimą Tautų Sąjungos Taryboje ir prašė ją kuo greičiau susirinkti;
- 1932 m. vasario 23 d. atsistatydino Biotcheris;
- 1932 m. vasario 27 d. gubernatorius Direktorijos pirmininku paskyrė jokiai politinei partijai nepriklausiusį E. Simaitį, kuris į Direktoriją pasikvietė dar du narius, nepriklausiusius daugumos partijoms;
- 1932 m. kovo 19 d. keturios Krašto Konvenciją pasirašiusios valstybės pranešė Lietuvos vyriausybei, kad jeigu netrukus nebus sudaryta Seimelio pasitikėjimą turinti Direktorija, jos kreipsis į Teisingumo Teismą ir pateiks klausimus, kurie kilo po Biotcherio atšaukimo iš pareigų. Taip pat buvo pabrėžta, kad Seimelio paleidimą laikys priešingu Tautų Sąjungos Tarybos rekomendacijoms, todėl teks svarstyti klausimą, ar Seimelio paleidimas, susiklosčius tokioms aplinkybėms, neprieštarauja Krašto Konvencijos nuostatomis;
- 1932 m. kovo 22 d. Seimelis, išklauses Direktorijos deklaraciją, dvidešimt dviem balsais prieš penkis pareiškė nepasitikėjimą naujai sudaryta Direktorija;
- Tą dieną E. Simaitis perskaitė gubernatoriaus dekretą, kuriuo Seimelis buvo paleistas;

- 1932 m. balandžio 11 d. Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos vyriausybės kreipėsi į Teismą pateikdamos šešis klausimus:
  - 1) ar Klaipėdos krašto gubernatorius turi teisę atšaukti Direktorijos pirmininką;
  - 2) jeigu taip, ar ši teisė egzistuoja tik tam tikromis sąlygomis ir aplinkybėmis ir kokios tos sąlygos bei aplinkybės turi būti;
  - 3) jei teisė atšaukti Direktorijos pirmininką būtų pripažinta, ar tai suteikia teisę atleisti ir kitus Direktorijos narius iš pareigų;
  - 4) jeigu teisė atšaukti Direktorijos pirmininką egzistuoja susiklosčius tam tikroms sąlygoms ir aplinkybėmis, ar 1932 m. vasario 6 d. Biotcherio atšaukimas atitinka tas sąlygas ir aplinkybes;
  - 5) ar E. Simaičio vadovaujamos Direktorijos sudarymas tomis aplinkybėmis yra teisėtas;
  - 6) ar Krašto Seimelio paleidimas, įvykdytas 1932 m. kovo 22 d., teisėtas, jeigu E. Simaičio vadovaujama Direktorija negavo Krašto Seimelio pasitikėjimo (ten pat, 60, 252–261).

M. RÖMERIS APIE BYLOS KILMĘ

Römeriui kilo abejonių, ar Krašto gubernatorius galėjo atšaukti Krašto direktorijos pirmininką, kuris turėjo Krašto Seimelio daugumos pasitikėjimą. Jis asmeniškai manė, kad neturėjo tokios teisės. Tačiau pabrėžė, kad čia išsipainiojęs Direktorijos vadovybės neloyalumas valstybei jai konfidencialiai bendraujant su kitos valstybės atstovais. Be to, tai susiję ir su valstybės saugumu. Maža to, Römeriui kilo klausimas, ar Biotcheris neturėjo būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn už valstybės išdavystę (t. 34, 1932-02-10, l. 270).

Vėliau Römeris rašė apie Tautų Sąjungos Tarybos svarstymus, kurių pagrindas buvo Vokietijos vyriausybės prašymas, atsiųstas 1932 m. vasario 8 d. Klaipėdos krašto Konvencijos 17 straipsnio 1 dalis įtvirtino galimybę kiekvienam Tautų Sąjungos Tarybos nariui teisę atkreipti dėmesį į kiekvieną Konvencijos nuostatą sulaužymą. Taigi Vokietijos

vyriausybė pasinaudojo šia teise savo prašyme kaltindama Lietuvos vyriausybę pažeidus Klaipėdos krašto Statuto nuostatas (Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole 1932: 19). Römeris dienoraščiuose šį Vokietijos skundą pavadino nerimą keliančiu dėl tariamai Lietuvos vyriausybės padarytų Krašto Konvencijos ir Statuto pažeidimų. Taigi, kaip jis pažymėjo, gubernatoriaus veiksmai nušalinant Direktorijos pirmininką atsiliepė. 1932 m. vasario 27 d. Valstybės teatre Kaune įvyko viešas susirinkimas, kurį sušaukė vyriausybė, kad būtų išklaustas užsienio reikalų ministro D. Zauniaus pranešimas apie Tautų Sąjungos Tarybos svarstymus, susijusius su vokiečių prašymu dėl Biotcherio atšaukimo iš pareigų. Tautų Sąjunga šiuo klausimu nepriėmė jokie sprendimo ir Lietuvos atžvilgiu nebuvo priimta jokia pastaba, kaip to reikalavo Vokietija. Römeris tai vadino Vokietijos nesėkme

(t. 34, 1932-02-27, l. 279). R. Valsonokas savo knygoje *Klaipėdos problema* tai įvardijo Vokietijos pralaimėjimu Ženevoje (Valsonokas 1989: 328).

Dienoraščių autorius užsiminė apie Klaipėdos krašto Konvenciją pasirašusių valstybių atstovų Kaune savo vyriausybės vardu įteiktą notą Lietuvos užsienio reikalų ministru. Nota buvo susijusi su tuo, kad po to, kai buvo atšauktas iš pareigų Krašto Seimelio pasitikėjimą turįs Biotcheris, gubernatorius Merkys Direktorijos pirmininku paskyrė Simaitį. Tačiau Krašto Seimelis šio Direktorijai išreiškė nepasitikėjimą. Taigi apie notą Römeris parašė:

<...> išdavė griežtą ir tvirtą notą Lietuvos vyriausybei, kurioje informuoja, kad naujo grynai lietuviškų elementų Klaipėdos direktorijos sukūrimas nedalyvaujant Seimelio daugumos partijoms prieštarauja autonominiam statutui, ir įspėja, kad jeigu Lietuvos valdžia norėtų paleisti Seimelį dėl išreikšto nepasitikėjimo naująja Direktorija, tokį sprendimą signatarai vertintų kaip naują Lietuvos statuto pažeidimą, kuris bus skundžiamas Tarptautiniam Teismui Hagoje. Šiandien vietos laikraščiuose buvo išspausdinta šios no-

tos santrauka kartu su mūsų užsienio reikalų ministro Zauniaus orių atsakymu, protestuojančiu prieš notos teiginius (t. 34, 1932-03-21, l. 290).

Römerio teigimu, ši nota visuomenėje buvo laikoma „Lietuvos nesėkme“. Jis kartu baiminosi, kad ši nota galėjo sudaryti kliūtis paskelbti Statutinio Teismo įstatymą, tačiau pats pripažino, kad ši nota susijusi su vidiniu mechanizmu, o ne su autonomine kontrole (ten pat).

Klaipėdos krašto gubernatorius po to, kai Seimelis išreiškė nepasitikėjimą naująja Direktorija, vis dėlto jį paleido. Römeris pažymėjo, kad Lietuvos vyriausybė nepabijojė kategoriško signatarų valstybių notos tono ir išlygos, jog Seimelio paleidimas susiklosčiusiomis aplinkybėmis bus laikomas Krašto Statuto pažeidimu, dėl kurio bus kreipiamasi į Teisingumo Teismą. Dienoraščių autorius nurodė, kad Klaipėdos krašto klausimas komplikavosi ir tapo konflikto arena ne tik su Vokietija, bet ir su kitomis savo valią visam pasauliui diktuojančiomis valstybėmis. Römeriui buvo įdomi tolesnė susiklosčiusios situacijos raida (t. 34, 1932-03-23, l. 291).

M. RÖMERIS KVIEČIAMAS BŪTI TEISĖJU *AD HOC*

Iki 1932 m. balandžio Römeris tebuvo įvykių stebėtojas, nors ir viešai reiškiantis savo nuomonę. Antai mėnraščio „Vairas“ 1932 m. ketvirtame numeryje buvo atspausdintas jo straipsnis „Klaipėdos autonomijos priežiūros sutvarkymas“. Straipsnis buvo skirtas Statutinio Teismo poreikiui aptarti kylant įvairiems konfliktams tarp autonominių ir centrinės Lietuvos valdžios institucijų. Be to,

Römeris savo nuodugnų domėjimąsi Klaipėdos krašto klausimais demonstravo ir Valstybės Tarybos Klaipėdos komisijoje, kurioje ir buvo pradėti rengti Statutinio Teismo įstatymo projektai (t. 33, 1930-06-28, l. 276). 1932 m. balandžio 6 d. Römerį pasikvietė užsienio reikalų ministras Zaunius. Ministras pradėjo pokalbį pareiškęs, kad jam labai patiko Römerio straipsnis, išspausdintas žurna-

le „Vairas“. Ministras tęsė klausdamas, ar nevertėtų Römerio įtraukti į bendradarbiavimą ginant Lietuvos poziciją tarptautiniame Lietuvos ir Vokietijos konflikte. Jis keliais žodžiais apibūdino Vakarų sąjungininkių požiūrį šiuo klausimu: esą sąjungininkės nenorėjo įsitraukti į ginčus, tačiau ėmėsi Tautų Sąjungos Tarybos svarstymų pagal Klaipėdos krašto Konvenciją, nes buvo priverstos tai daryti. Ministras pranešė, kad iškilo klausimas arba dėl arbitražo, arba dėl Teisingumo Teismo konsultacijų. Lietuva teikė pirmenybę konsultacijoms. Taigi, ministras informavo M. Römerį, kad byla bus nagrinėjama Teisme. Laikas dar buvo nenustatytas. Ministro nuomone, tai galėjo įvykti 1932 m. rudenį, o gal ir vasarą. M. Römeris suvokė, kad Lietuvos laukia didžiulis darbas – memorandumai, dvišalės notos, paaiškinimai, argumentai, galiausiai teizių gynimas ir motyvavimas, atsikirtimai į vokiečių ar sąjungininkių tezes, kaltinimai Lietuvai, pats dalyvavimas teisminiame procese. Teisininkas žinojo, kad Teisme, be nuolatinių teisėjų, visada yra teisėjų, atstovaujančių valstybei, kuri yra viena iš ginčo šalių. Taigi ministrui prireikė Römerio pagalbos dalyvaujant parengiamajame ir teisminiame procese. Be to, pokalbyje ministras akcentavo, kad vien diplomatinis kelias yra nepakankamas ir netgi nepageidautinas, o štai samdyti profesionalų teisininką, profesorių, asmenybę, turinčią vardą bei nepriklausantį diplomatiniam korpusui, pageidautinas ir sudarantis gerą išpūdį dalykas. Tą dieną ministras paklausė Römerį, ar jis sutiktų pagelbėti. Römeriui kėlė nerimą prancūzų kalba, jis abejojo ir baiminosi

dėl viešų kalbų Teismo posėdžiuose. Ministras patikino, kad ši baimė neturi pagrindo, nes teismo proceso kalbos yra skaitomos, o ne sakomos iš atminties. Römeris suprato, kad jam siūloma būti nacionaliniu teisėju Teisingumo Teisme. Be to, ministras pridūrė, kad Römerio kandidatūrai jau pritarė ir valstybės vadovas A. Smetona, ir ministras pirmininkas J. Tūbelis. Römeris sutiko. Ministras pažadėjo per kelias dienas atsiųsti pluoštą dokumentų, su kuriais reikėjo detaliai susipažinti. Römeris rašė:

Tai nauja sunki pareiga, kuri gula ant mano pečių, be jokios abejonės, labai garbinga, bet ir labai atsakinga. Prašau, Dieve, leisk man tai atlikti garbingai ir naudingai Tėvynei. Aš bijau. Tepadeda man Dievas geram reikalui. Tegul šis rezultatas priartins teisingą Lietuvos ir Lenkijos sutaikymą (t. 34, 1932-04-06, l. 298).

M. Römeris suvokė, kad tiksliai jo vaidmuo dar nebuvo aiškus, tačiau suprato, kad jo kandidatūra siūloma į centrinės, garbingiausios ir atsakingiausios pareigas pačiame pasaulio Aeropage – Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme. Dienoraščių autorius pažymėjo:

Tai mane ir gąsdina, ir muša iš vėžių, bet kartu ir pamalonina bei sukelia kilnų jausmą tarnauti šaliai jos istorinėje raidoje, siekiant susigrąžinti bent tą žemės ir žmonių dalį, kuri kryžiuočių užgrobimo dar nebuvo iki galo sunaikinta ir kuri laimingo likimo dėka sugrąžinta Lietuvai, bet nuo jos atplėšta <...>. Duok Dieve, kad mano vardas būtų įpintas į sėkmę šiame kelyje!! Nesvarbi man tuščia ir savanaudiška savi-meilė, nes aš jau senas, turiu vardą ir man nebereikia karjeros, o gražiai spindėti senatvėje ir jausti, kad mano gyvenimo darbas pozityviai susilieja su Lietuvos klestė-

jimu ir ateitimi – tai dalykas džiugus ir brangus (t. 34, 1932-04-07, l. 299).

1932 m. balandžio 11 d. pasirašytas Teisingumo Teismo pranešimas Lietuvos vyriausybei apie Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės, Prancūzijos Respublikos, Italijos karaliaus ir Japonijos imperatoriaus vyriausybių iškeltą bylą dėl nuomonių skirtumo, susijusio su Klaipėdos krašto Direktorijos pirmininko Biotcherio atšaukimo iš pareigų, Simaičio paskyrimo Direktorijos pirmininku ir Seimelio paleidimo suderinamumu su Klaipėdos krašto Statutu (Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole 1932: 56–60). Po kelių dienų užsienio reikalų ministras Lietuvos vyriausybės vardu oficialiai pranešė, kad buvo nuspręsta M. Römerį oficialiai prašyti priimti *ad hoc* teisėjo pareigas Lietuvos vardu Teisingumo Teisme nagrinėti bylą, susijusią su Klaipėdos krašto Statuto aiškinimu. Römeris pasidžiaugė, kad jo ir ministro nuomonės sutampa – Krašto gubernatorius neturi teisės atšaukti Direktorijos pirmininko, kai veikia vidinio autonominio mechanizmo funkcinėse ribose, bet tokia teisė atsiranda, kai jis veikia kaip centrinės valstybinės valdžios pareigūnas, vykdydamas valstybės kontrolę, manydamas, kad Direktorijos pirmininko veikla nukreipta prieš valstybingumą. Römeris paprašė, kad ministras sušauktų nedidelį teisininkų susitikimą, kuriame būtų nustatytos Lietuvos tezių gairės. Šiame susitikime turėjo dalyvauti ministras, Römeris, advokatas Robinzonas, docentas T. Petkevičius, Valstybės Tarybos narys Z. Starkus (t. 34, 1932-04-16, l. 303).

Römerio straipsnis žurnale „Vairas“ apie būtinybę reguliuoti Klaipėdos krašto autonomiją ir toliau kėlė susidomėjimą, todėl planuota mokama kolektyvinė vieša paskaita, už kurią gautos lėšos būtų skirtos lietuvių tautinių namų Tilžėje statyboms. Vienas iš paskaitų dėsytųjų turėjo būti Römeris, tačiau teisininkas suabejojo, ar galės skaityti paskaitą, kai jau žinoma, kad jis bus teisėju Teisingumo Teisme. Jo nuomone, viešas pasisakymas Klaipėdos krašto teisės klausimais netinkamas, nes būtų pateiktas savo esminę nuomonę, o tai galėjo sugadinti teisėjo nešališkumo išpūdį. Tokiai Römerio nuomonei pritarė ir užsienio reikalų ministras (t. 34, 1932-04-17, l. 304).

Pagaliau 1932 m. balandžio 18 d. Römeris gavo oficialų raštišką pasiūlymą priimti Lietuvos nacionalinio teisėjo, arba *ad hoc* teisėjo, Lietuvai pareigas Teisingumo Teisme Hagoje dėl tam tikrų Klaipėdos krašto Statuto nuostatų aiškinimo. Planuota, kad birželį byla turėtų būti parengta nagrinėti Teisme. Teisminis posėdis bei galutinis Teismo sprendimas planuotas priimti rugpjūtį (t. 34, 1932-04-18, l. 304).

Po kelių dienų Römeriui perduotas Teisingumo Teismo pirmininko M. Adatci įsakymas dėl rašytinio proceso terminų Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byloje. Signatarai iki gegužės 2 d. turėjo pateikti motyvuotus memorandumus, atsakovė Lietuva – kontrmemorandumą iki gegužės 30 d. Taigi iš pradžių turėjo įvykti rašytinis procesas, o paskui byla turėjo būti „priebrendusi“ žodiniam nagrinėjimui (t. 34, 1932-04-20, l. 305).

RENGIMASIS TEISMINIAM PROCESUI, IŠVYKA Į HAGA

Prieš išvykdamą į Hagą Lietuvos delegacija ruošėsi teisminiam procesui. Vyrko susitikimai Užsienio reikalų ministerijoje. Römeris rašė, kad susitiko su Robinzonu, Užsienio reikalų ministerijos juriskonsultu, kuris kartu su juo turėjo rengti kontrmemorandumą Teisingumo Teismui. Juriskonsultas, kaip Lietuvos teisės patarėjas ir Lietuvos atstovo Klaipėdos krašto Statuto byloje Sidzikausko padėjėjas, taip pat turėjo vykti į Hagą. Römeris nurodė, kad Robinzonas jau buvo pradėjęs rengti pirmuosius teisinių teiginių eskizus, susijusius su šešiais signatarių valstybių pateiktais klausimais (t. 34, 1932-04-25, l. 308). Paaiškėjo, kad Robinzonas ir Petkevičius, 1931 m. dalyvavęs bylos nagrinėjime dėl tranzito Kaišiadorių–Lentvario geležinkelio ruože, nesutarė dėl teisinio argumentavimo sistemos. Robinzonas įsitikinęs, kad kontrmemorandumą reikėjo grįsti ne tik faktais ir sampratomis, kylančiomis iš doktrinos ar precedentų bei konstitucinių principų logikos, bet ir griežtai sekti raide, laikytis griežčiausios lingvistinės tekstų analizės. Jo nuomone, Teismo teisėjai linkę neatsiriboti nuo teksto ir vengia bet kokių doktrininių komentarų, kaip galbūt vedančių politiniais šunkeliais. O Petkevičius tvirtino priešingai. Jo nuomone, Teismo teisėjai ypač jautrūs doktrina paremtiems argumentams ir kiekvieną kartą, kai toks argumentas minimas nurodant šaltinį, jie stropiai jį užsirašo, o paskui tikrina knygoje. Römerio nuomone, Klaipėdos byloje būtų buvę geriau, jei Petkevičius būtų teisus (t. 34, 1932-04-29, l. 310).

Pasiuntinys Londone Sidzikauskas turėjo būti Lietuvos vyriausybės atstovas

Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byloje, taip pat turėjo vadovauti Lietuvos gynybos teisinių tezių formulavimui (t. 34, 1932-04-30, l. 310). Nelaukdami signatarių valstybių memorandumo, kuris turėjo būti paskelbtas iki 1932 m. gegužės 2 d., Zaunius, Sidzikauskas, Robinzonas ir Römeris susirinko į pirmąjį susitikimą dėl Lietuvos gynybos Klaipėdos procese Hagoje. Iš pradžių kalbėjo Sidzikauskas, o tada imta keistis nuomonėmis. Daugiausia buvo diskutuota dėl penkto ir šešto klausimų, susijusių su Simaičio vadovaujamos Direktorijos sudarymo ir Klaipėdos krašto Seimelio paleidimo teisėtumu. Principiniu gynybos klausimu laikytas Lietuvos apsisprendimas dėl to, ar Lietuva gins tezę dėl absoliučios gubernatoriaus diskrecinės teisės nušalinti autonominio krašto Direktorijos pirmininką, ar gins tezę, siejančią šią teisę su valstybės teisėtumu ir saugumu priežiūra. Sidzikauskas pasisakė už gubernatoriaus absoliučios diskrecijos tezę, politiškai įsitikinęs, kad iš anksto reikia reikalauti daugiau, net jei gautum mažiau. Zaunius nuomone, gubernatoriaus įgaliojimai riboti. Robinzonas taip pat šitaip manė. Be to, jo nuomone, politinis reikalavimo maksimalizmas galėjo diskredituoti Lietuvą ir sukurti įspūdį, kad požiūris į kilusią problemą nėra rimtas. Römeris buvo siauresnės gubernatoriaus įgaliojimų tezės šalininkas. Dienoraščiuose autorius atkreipė dėmesį, kad teisinio prieštaravimo, susijusio su teismo eiga (lot. *exceptio*), klausimas jau buvo iškeltas Sidzikausko pokalbyje su Teisingumo Teismo pirmininku ir sekretoriumi Hagoje. Eks-

cepcija būtų grindžiama tuo, kad paskutiniai du signatarių skundo klausimai nebuvo svarstyti Tautų Sąjungos Taryboje, todėl signatarių pranešimai tiesiogiai Teismui galėjo būti laikomi prieštaraujančiais Klaipėdos krašto Konvencijos 17 straipsnyje įtvirtintai procedūrai. Sidzikauskas pritarė tokiam teisinio prieštaravimo pranešimui (toliau – ekscepcija), Robinzonas patarė to nedaryti, o Zaunius, regis, taip pat buvo linkęs susilaikyti nuo pranešimo. Jis nurodė, kad tai turėjo spręsti Vyriausybė dalyvaujant Respublikos Prezidentui. Sidzikauskas pasisakė už posėdžio atidėjimą, ir tai, pasak jo, būtų buvę nesunkiai pasiekama, reikėtų tiesiog Teismo paprašyti pratęsti terminą Lietuvos kontrmemorandumui pateikti ir pranešti apie ekscepciją, o gal net ir nepranešti. Robinzonas siūlė to nedaryti. Pasak Römerio, vyriausybė dar nebuvo apsisprendusi dėl galimybės atidėti teisminį procesą (t. 34, 1932-05-01, l. 311).

Tie patys asmenys po kelių dienų vėl susirinko Užsienio reikalų ministerijoje. Tą rytą Römeriui pristatytas signatarių valstybių – Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos vyriausybės – 1932 m. balandžio 30 d. paskelbtas memorandumas, kuriame buvo aprašyta Klaipėdos krašto Statuto kilmė, įvykių, sukėlusių ginčą, *exposé*, teisinis pagrindas („Taikytini tekstai“), teisiniai samprotavimai bei išvados (Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole 1932: 63–79). Nors memorandumą pasirašė keturi asmenys, Römeris akcentavo, kad jį surašė Paryžiaus teisių fakulteto tarptautinės teisės profesorius, Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos juriskonsultas M. J. Basdevantas. Pasak

Römerio, Lietuvos užsienio reikalų ministerija dar nebuvo gavusi šio memorandumo. Zaunius susirinkusiuosius informavo, kad Lietuvos vyriausybė jau paprašė Teismo pratęsti Lietuvos kontrmemorandumo pateikimo terminą iki rugpjūčio 1 d. Tą dieną Zaunius, Sidzikauskas, Robinzonas ir Römeris aptarė teisinius argumentus dėl ekscepcijos, susijusios su penktu ir šeštu skundo klausimais. Buvo diskutuojama prancūziškai: Robinzonas pasisakė prieš ekscepciją, o Sidzikauskas – už. Römeris prisidėjo prie Sidzikausko. Galutinai dėl ekscepcijos turėjo spręsti vyriausybė. Dienoraščiuose Römeris pabrėžė, kad Robinzonas jau keletą savaičių studijavo Klaipėdos krašto Statutą tiek, kiek jo nuostatos buvo susijusios su valstybių signatarių klausimais ir tezėmis, išdėstytomis skunde. Jis, anot Römerio, padarė didžiulį darbą ir jau numatė daug argumentų, kurie tilpo į pusšimtį spausdintų lapų. Taigi visi išsiskirstė, susitarę greitai susitikti bei susipažinti su Robinzono darbu bei memorandumo tekstu (t. 34, 1932-05-03, l. 312). Robinzono atliktą darbą Römeris vertino labai gerai: „daug mąstymo, turininga analizė, išnaudota viskas, kas įmanoma“ (t. 34, 1932-05-04, l. 312).

Lygiagrečiai su susitikimais Užsienio reikalų ministerijoje vyko Klaipėdos krašto Seimelio rinkimai. 1932 m. gegužės 4 d. Seimelio rinkimus Römeris savo dienoraščiuose įvardijo „neigiamais“ (ten pat): vokiečių partijos laimėjo daugumą. Tokie rinkimų rezultatai privertė Römerį pamąstyti ir daugiau dienoraščiuose parašyti apie pačią ginčo esmę. Lietuvių partijų pralaimėjimas, anot Römerio, patvirtino jo hipotezę, kad Si-

maičio paskyrimas Krašto direktorijos pirmininku buvo ne tik politinė klaida, bet ir Krašto Statutui prieštaraujantis veiksmas. Visai kas kita – Biotcherio nušalinimas, nes jis buvo užklyptas vykdydamas valstybei nelojalius veiksmus. Teisininko nuomone, šis pašalinimas buvo teisėtas, pateisinamas ir ginamas Statuto nustatyta tvarka. Tai buvo valstybinio lygmens pareigūno aktas, atitinkantis priežiūros procedūrą. Bet regioninei daugumai nepriklausančio ir prieš šią daugumą nusiteikusio lietuvio Simaičio paskyrimas Direktorijos pirmininku, anot dienoraščių autoriaus, galėjo įvykti tik tokiu atveju, jei dauguma, palaikydama Biotcherį, boikotuotų bet kokius siekius formuoti naują Direktoriją. Tačiau to nebuvo. Simaičio vadovaujamos Direktorijos suformavimas, nepaisant Krašto Seimelio daugumos, Seimelio paleidimas ir naujų rinkimų paskelbimas, pasak Römerio, jau nebuvo priežiūros aktas, nes Klaipėdos krašto rinkėjai nebuvo valstybinės priežiūros veiksnys, o tik vietos valios šaltinis ir subjektas. Sprendimas priklausė Krašto rinkėjams. Krašto Seimelio paleidimas, anot Römerio, tik kompromitavo valstybės valdžią. Tokį centrinių subjektų įsikišimą į autonominę sritį teisininkas laikė pavojingu ir neatsargiu. Römerio nuomone, Simaičio paskyrimas buvo silpniausia Lietuvos teisiųjų tezių vieta ginantis nuo valstybių signatarių kaltinimų. Römeris norėjo, kad Lietuva pateiktų ekscepciją šiuo klausimu, kuri, net jeigu ir būtų atmeta, atidėtų šio klausimo teisinį nagrinėjimą (t. 34, 1932-05-05, l. 313).

Manytina, dėl tokių Klaipėdos krašto Seimelio rinkimų rezultatų Zaunius atšaukė sutartą susitikimą Užsienio reikalų

ministerijoje. Römeris prisipažino, kad baiminasi, jog pralaimėjimas Seimelio rinkimuose skatins vyriausybinis sluoksnius siekti išspręsti klausimą su Vokietija ir signatarėmis diplomatinėmis priemonėmis, kapituliuojant dėl savo reikalavimų ir stengiantis atsiimti bylą iš Teisingumo Teismo. Teisininko nuomone, tai būtų klaida. Dienoraščių autorius laikė visiškai normaliu ir netgi pageidautinu dalyku, kad iš Statuto kilę ginčytini ir abejotini klausimai būtų aiškinami. Maža to, jam atrodė, kad argumentų kapituliacijai „susilpnintų Lietuvą ir vėl atiduotų ją Vokietijos malonei“ (t. 34, 1932-05-06, l. 313). Römeris mąstė, kad tai priešinga Prancūzijos interesams, be to, tai visai nebūtų panašu į Merkio stilių. Jo nuomone, valstybės vadovas ir ministras pirmininkas gal ir būtų sutikę su tokiu „germanofilišku“ sprendimu, bet Merkys tam būtų priešinęs (ten pat).

Netrukus paaiškėjo, kad Klaipėdos krašto gubernatorius Merkys atsistatydino iš pareigų. Tai Römeris vertino kaip tiesioginį rodiklį to, kad Krašto gyventojai 1932 m. gegužės 4 d., rinkdami Seimelį, pasmerkė ne tik Simaičio vadovaujamą Direktoriją, bet ir gubernatoriaus priežiūros institutą:

Tai kaip tik geriausias įrodymas, kad Simaičio paskyrimas buvo įsikišimas iš viršaus į vidinį autonominių faktorių žaidimą, taigi ir smurto aktas, laužantis autonomiją; visas šis užsitęsęs epizodas su Simaičio paskyrimu, Seimelio paleidimu, balsavimu ir gubernatoriaus atsistatydinimu suteikia savotišką ir nemalonų poskonį Böttcherio pašalinimo aktui (t. 34, 1932-05-07, l. 314).

1932 m. gegužės 7 d. paaiškėjo, kad Teisingumo Teismas nepratęsė termino

pateikti kontrmemorandumą (ten pat). Paaiškėjo taip pat, kad ir Zaunius, ir Sidzikauskas, ir visa Lietuvos vyriausybė „pateko į depresiją“ po rinkimų Klaipėdos krašte. Römeris niekaip negalėjo atsikratyti nuojautos, kad Lietuvos diplomatai planuoja veiksmus, kurie leistų draugiškai atsiimti bylą iš Teismo. Taigi teisininkas vis dar nebuvo įsitikinęs, kad jam reikės vykti į Hagą (t. 34, 1932-05-08, l. 314).

Vis dėlto posėdis Hagoje buvo numatytas birželio 8 arba 9 d. 1932 m. gegužės 11 d. Römeris iš užsienio reikalų ministro gavo konfidencialų raštą, kuriame buvo užfiksuota nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Prancūzijoje P. Klimo ir Zauniaus pokalbio santrauka. Joje Römeris išvelgė du įdomius aspektus. Pirma, pasiuntinys kalbėjosi su teisėju J. G. Guerrero, Teisingumo Teismo viceprezidentu, kuris *ex officio* turėjo pirmininkauti Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byloje, nes Teismo pirmininkas japonas M. Adatci, kaip valstybės, kuri yra viena iš ginčo šalių, pilietis, negalėjo pirmininkauti šios bylos nagrinėjimui. Iš pokalbio paaiškėjo, kad ir Klimas, ir Guerrero manė, kad Lietuva turi siekti „advokato“ funkcijai atlikti gauti žinomą prancūzų teisininką. Guerrero nurodė Klimui savo pažįstamą poną (?) Siebertą, *Revue de Droit International* direktorių, kuris, pasak Teismo viceprezidento, domėjosi Klaipėdos krašto problema. Taigi galbūt Lietuva jį samdytų kaip jos interesų gynėją Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byloje. Antra, Klimas pranešė, kad tarptautinėje arenoje sklido kalbos, kad po Seimelio rinkimų Lietuva ketino kapituliuoti ir ieškojo tiesioginio susitarimo su Vokietija. Klimas

perspėjo, kad tokios Lietuvos užmačios padarytų blogiausią įspūdį. Zaunius patikino, kad tokių veiksmų Lietuva neketina imtis. Tai Römerį labai džiugino. Taip pat užsienio reikalų ministras papasakojo įdomią detalę: po rinkimų Klaipėdoje pas jį lankėsi sovietų pasiuntinys, kuris pasiūlė tarpininkauti tarp Lietuvos ir Vokietijos. Römeris parašė: „Neduok Dieve Lietuvai užkibti ant sovietinio-vokiško kabliuko“ (t. 34, 1932-05-11, l. 316).

Römeris pradėjo rengti preliminarų motyvų projektą (manytina, teisininkas čia turėjo omenyje individualios teisėjo notos projektą) Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byloje. Rengė jį prancūzų kalba. Jam šis darbas atrodė įdomus, nors ir sunkus. Jis rašė:

Atrandu naujų argumentų, palaikančių lietuvišką tezę, susijusią su gubernatoriaus sprendimu nušalinti direktorijos pirmininką, argumentų, pagrįstų konvencijos ir paties statuto tekstu, kurių nepaisė Basdevantas savo memorandume ir kurių nepastebėjo Robinzonas. Robinzono studija labai įdomi ir turtinga argumentais, tačiau ir joje ne viskas išsemta. Šiaip ar taip, skirtumas tarp mano improvizuoto ir Robinzono darbo yra tas, kad Robinzonas yra priverstas pagrįsti visas lietuviškas tezes iki galo, o aš, kaip teisėjas, nesu saistomas vienpusės lietuvių pozicijos ir galiu laisvai priimti arba atmesti atskiras tezes (t. 34, 1932-05-15, l. 318).

Ir toliau buvo ieškomas advokatas Lietuvai. Sidzikauskas kalbėjosi su Prancūzijoje gyvenančiu Rusijos teisininku A. N. Mandelštam, kuris gynė Lietuvos poziciją Lentvario–Kaišiadorių geležinkelio eismo byloje (t. 34, 1932-05-17, l. 319). Mandelštamas atvyko į Kauną (t. 34, 1932-05-21, l. 321). Vėliau paaiškė-

jo, kad advokatu buvo paskirtas Robinzonas, bet Mandelštamą Roterdame konsultavo Sidzikauską bylos nagrinėjimo metu (t. 34, 1932-06-11, l. 331).

Susitikimuose su juo Römeris nedalyvavo. Apskritai tris savaites jo niekas netrukdė. Teisininkas džiaugėsi dėl to, nes jam niekas netrukdė gilintis į bylą, be to, jis, kaip teisėjas, šioje byloje ir neturėjo reikalo dalyvauti susitikimuose. Tačiau 1932 m. gegužės 21 d. teisininkas iš Užsienio reikalų ministerijos gavo Lietuvos kontrmemorandumo projektą kartu su kvietimu kitą dieną apsilankyti pas Respublikos Prezidentą. Be to, susitiko su Robinzonu, kuris pranešė, jog kontrmemorandumą rengė jis, Sidzikauskas, Mandelštamą ir Zaunius. Maža to, Römeris buvo informuotas, kad dėl penktojo ir šeštojo signatarų skundo klausimų apsispręsta pateikti ekscepciją. Dienoraščių autorius dėl to pasidžiaugė, nes tai buvo silpniausios Lietuvos vietos šioje byloje (t. 34, 1932-05-21, l. 321).

1932 m. gegužės 22 d. M. Römeris dalyvavo konfidencialiame susitikime su valstybės vadovu, ministru pirmininku, užsienio reikalų ministru bei pasiuntiniu Sidzikausku. Römerio teigimu, Respublikos Prezidentas pokalbyje daugiausia akcentavo politinius ir nacionalinius dalykus. Römeris pabrėžė teisinius aspektus. Jis atkreipė dėmesį į keletą netikslumų, taip pat į kontrmemorandumo projekto esmines doktrines klaidas ir į tai, kad jis nebuvo preciziškai parengtas. Po šio susitikimo Sidzikauskas turėjo patobulinti projektą. Römeris padarė išvadą, kad kontrmemorandumas nėra svarbiausias, jo reikšmę turėjo praplėsti „žodinis pareiškimas“ (pranc. *exposé oral*) Teisme (t. 34, 1932-05-23, l. 322).

Užsienio reikalų ministras suteikė Römeriui galimybę susipažinti su konfidencialiomis individualiomis Teisingumo Teismo teisėjų notomis iš 1931 m. nagrinėtos Lentvario–Kaišiadorių geležinkelio eismo bylos tarp Lietuvos ir Lenkijos. To, pasak Römerio, reikėjo, kad jis susipažintų su individualių teisėjų notų pobūdžiu. Šias notas Römeris apibūdino šitaip: tai sprendimų projektai išnagrinėtoje byloje, kuriuos kiekvienas teisėjas surašo atskirai ir pateikia Teismo pirmininkui. Nuo to momento, Römerio teigimu, prasideda Teismo sprendimo priėmimo procedūra. Teisininkas pabrėžė, kad individualios teisėjų notos priklauso slaptai procedūrai, nes tai – teisėjų paslaptis (t. 34, 1932-05-25, l. 323).

Netrukus Römeris iš Sidzikausko sužinojo, kad svarstymai Teisingumo Teisme prasidės 1932 m. birželio 7 d. (t. 34, 1932-05-27, l. 324). 1932 m. gegužės 28 d. ir vėl įvyko susitikimas su Respublikos Prezidentu. Be Römerio, susitikime dalyvavo Zaunius ir Sidzikauskas. Kelias valandas buvo diskutuojama dėl Sidzikausko *exposé oral*, kurį jis turės perskaityti Teisme. Be to, Lietuvos atstovas kitą dieną turėjo vykti į Hagą ir Londoną. Jo misija – pateikti Lietuvos kontrmemorandumą ir pareikšti ekscepciją dėl dviejų paskutinių skundo klausimų (t. 34, 1932-05-28, l. 324).

Prieš išvykdamas į Hagą Römeris planavo susitikti su V. Stašinsku, kuris buvo paskirtas *ad hoc* teisėju Teisingumo Teisme 1931 m. nagrinėjant Lentvario–Kaišiadorių geležinkelio eismo bylą. Jis norėjo patarimų dėl įvairių jo gyvenimo Hagoje detalių – santykių su Teismo teisėjais bei kitų smulkmenų, susijusių su drabužiais, būstu, darbu ir pan. (t. 34, 1932-05-18, l. 319).

Kelias dienas iki išvykimo Römeris rašė:

Vietoj Lietuvos turėsiu Olandiją! Ar Haga mane patenkins, ar aš susitvarkysiu Tarptautiniame Teisme ir gebėsiu laisvai kalbėti prancūzų kalba teisminiame procese, kad pabrėžčiau savo teisinių, loginių argumentų tikslumą ir užimčiau išskirtinę padėtį Teisėjų kolegijoje, kaip man tai savo laiku pavykdavo padaryti Lenkijoje ir Lietuvoje, nesu tuo visiškai tikras. Šiaip

ar taip gerai išstudijavau šį klausimą ir turiu tvirtą požiūrį bei griežtą argumentaciją. <...> Kitą savaitę būsiu pačiame darbo įkarštyje (t. 34, 1932-06-02, l. 327).

1932 m. birželio 4 d. Römeris išvyko į Hagą. O kitos dienos vėl vakarą pasiekė kelionės tikslą. Jį pasitiko Lietuvos delegacija – Sidzikauskas, Robinzonas ir laikinasis reikalų patikėtinis prie Šventojo Sosto K. Grauzinis (t. 34, 1932-06-04, l. 328, 1932-06-05, l. 328).

IŠVADOS

Kai 1923 m. Lietuvai buvo perduotos suvereno teisės į Klaipėdos kraštą, nuolatos kildavo daugybė problemų, kuriomis dažniausiai būdavo siekiama eskaluoti nesutarimus tarp lietuvių ir vokiečių arba vokiškai nusiteikusių Klaipėdos krašto gyventojų. Iš vienos pusės Vokietijos Reichas norėjo susigrąžinti Klaipėdos kraštą į savo jurisdikciją. Iš kitos – Lietuva siekė kuo greičiau lietuvininti Kraštą.

Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo bylos pagrindas buvo Krašto direktorijos pirmininko, atstovaujančio Krašto vykdomajai valdžiai, ir dar dviejų Seimelio narių vizitas į Berlyną, kurio tikslas nebuvo nustatytas vienprasmiai. Tačiau Vokietijos konsulato Klaipėdoje išduotame liudijime vienam iš Seimelio narių buvo minima tai, kad delegacija vyksta į Berlyną derybų su Vokietijos valdžios atstovais, ir tai, kad šis vizitas reikšmingas vokiečių interesams. Pabrėžtina, kad pagal 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 62 straipsnį tik Ministrų Kabinetas galėjo vykdyti užsienio politiką. Taigi Krašto gubernatorius, traktuodamas tokį vizitą kaip pavojų valstybės viešajai tvarkai, atšaukė savo įsakymą,

kuriuo Direktorijos pirmininkas buvo paskirtas į šias pareigas. Krašto Seimelis išreiškė pasitikėjimą atšauktuoju Direktorijos pirmininku. Maža to, kitas asmuo buvo paskirtas naujuoju Direktorijos pirmininku, tačiau jo vadovaujamai Direktorijai Krašto Seimelis neišreiškė pasitikėjimo. Seimelis buvo paleistas. Priminime, kad Krašto Statuto 17 straipsnyje įtvirtinta, kad Direktorijos pirmininkas eina savo pareigas tol, kol juo pasitiki Krašto Seimelis. Visi šie įvykiai sukėlė nepasitenkinimo audrą iš Vokietijos pusės. Savo ruožtu valstybės signatarės, pasirašiusios Klaipėdos krašto Konvenciją ir jos priedus, taip pat Statutą, kreipėsi į Teisingumo Teismą, kad šis išaiškintų Statuto nuostatas atsakydamas į šešis klausimus.

Taigi kilo tarptautinio lygmens ginčas, kurio viena šalių buvo Lietuva. Lietuvos valdžios pareigūnai kreipėsi į Römerį, nes šis savo publicistiniais darbais bei veikla Valstybės Tarybos Klaipėdos komisijoje demonstravo rimtą domėjimąsi Klaipėdos krašto klausimu. Jie prašė, kad šis imtųsi teisėjo *ad hoc* veiklos Teisingumo Teisme nagrinėjant Klaipė-

dos krašto Statuto aiškinimo bylą. Römeris sutiko ir ėmė rengtis bylos nagrinėjimui. 1932 m. balandžio 18 d. jis gavo oficialų pasiūlymą priimti Lietuvos nacionalinio teisėjo, arba *ad hoc* teisėjo Lietuvai, pareigas Teisingumo Teisme dėl tam tikrų Klaipėdos krašto Statuto nuostatų aiškinimo. Prieš išvykdami į Hagą, Lietuvos vyriausybės atstovas Sidzikauskas, jo padėjėjas Robinzonas, teisininkas Petkevičius, Römeris bei užsienio reikalų ministras rinkdavosi į Užsienio reikalų ministeriją tartis dėl pagrindinių Lietuvos pozicijos kilusiame ginče gairių. Vykdamo susitikimai su valstybės vado-

vu bei ministru pirmininku. Paraleliai vyko Klaipėdos krašto Seimelio rinkimai, kurių rezultatai trumpam išmušė iš vėžių minėtus asmenis. Römeris netgi baiminosi, jog Lietuva ims tartis, kad ginčas nebebūtų nagrinėjamas Teisme. Jo nuomone, tai būtų buvusi klaida, nes reikėjo, kad Teismas pagaliau išaiškintų tam tikras Statuto nuostatas. Juk tai galėjo suteikti naujų perspektyvų Lietuvos ir Klaipėdos krašto teisinių santykių tolesnei raidai. Paaikškėjo, kad Lietuvos politikai neketino tartis dėl galimo skundo atsiėmimo. Pagaliau 1932 m. birželio 4 d. Römeris išvyko į Hagą.

Literatūra

- Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla Hagos Tribunale. 1932. Užsienio reikalų ministerijos leidinys: Kaunas.
- Petkevičius Tadas. 1932. *Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūra*. Kaunas: Teisių fakulteto darbai. T. 6, kn. 14.
- Raišytė-Daukantienė Aušra. 2003. Klaipėdos krašto Konvencija kaip Lietuvos teisės šaltinis, *Jurisprudencija* 39(31): 41–52.
- Robinzonas Jokūbas. 1934. *Klaipėdos krašto konvencijos komentaras*, I ir II tomai. Kaunas: Spaudos fondas.
- Römeris Mykolas. 1932. Klaipėdos autonomijos priežiūros sutvarkymas, *Vairas* 4: 453–467.
- Römeris Mykolas. 1936. Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema, *Vakarai* 257 2; 258 3; 260 2; 261 2; 262 2.

Teisės aktai

- Lietuvos Valstybės Konstitucija. 1928. *Vyriausybės žinios* 275-1778.
- Lietuvos ir Britų Imperijos, Francūzijos, Italijos ir Japonijos Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos. 1924. *Vyriausybės žinios* 169-1186.

Teismų praktika

- Sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas. 1932. A/B. Nr. 49.

- Satkauskas Rytis. 2008. *Tarptautinis Teisingumas ir Lietuva: Lietuvos bylos Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme*. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas.
- Šapoka Gintaras. 2006. *Lietuvos interesų gynyba Nuolatiniam Tarptautiniam Teisingumo Teisme 1921–1939 m.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Mykolo Romerio universitetas: Vilnius.
- Valsonokas Rudolfas. 1930. Lietuvos jūros teisė, *Teisė* 18: 1–36.
- Valsonokas Rudolfas. 1989. Klaipėdos problema. Vilnius: Leidybos fotocentras „Vaizdas“.
- Žostautaitė Petronėlė. 1992. *Klaipėdos kraštas 1923–1939*. Vilnius: Mokslas.

Nuorodos

- Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius: Fondas 138 – Römerių giminės aktai. Saug. vien. 2259 (t. 33), 2260 (t. 34).